

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата педагогічних наук
Дяченко Людмили Миколаївни
на дисертацію Гайдук Ольги Володимирівни
**«Тенденції професійної підготовки
педагогів фізичного виховання у Німеччині»**,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Актуальність дисертації та її зв'язок із планами відповідних галузей науки. У Законі України «Про освіту» (2017) зазначено, що метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству. Передумовою створення нового базового Закону України «Про освіту» стало розроблення «Концептуальних засад реформування середньої освіти» (2016), у яких підкреслено, що місія нової української школи – допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками. Реформування та значні структурно-змістові трансформації в системі загальної середньої освіти України, переосмислення соціальної ролі й статусу педагогічних працівників передбачають формування нового покоління вчителів загальноосвітніх навчальних закладів, здатних до формування в учнівської молоді здорового способу життя, мотивації їхньої участі у командній взаємодії, розвитку як соціально-емоційних компетентностей, так і фізичних здібностей. Це зумовлює необхідність пошуку ефективних шляхів забезпечення якісно нового рівня підготовленості педагогічних працівників в контексті європейського та світового освітнього вимірів, оновлення професійної підготовки вчителів фізичного виховання, розроблення методичних рекомендацій щодо її організації.

Важливу роль у розвитку системи безперервної педагогічної освіти в Україні відіграє вивчення досвіду організації професійної підготовки педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів у розвинених країнах, зокрема, Німеччині, яка займає провідне місце у міжнародному освітньому просторі, має розвинуту систему професійного розвитку вчителів та її достатню нормативно-правову основу на федеральному і регіональному рівнях (Основний закон ФРН (1949), Рамковий закон «Про вищу освіту» (1999); земельні закони, а саме: «Про вищу освіту», «Про підготовку вчителів», «Про державну службу», «Про шкільну освіту»; розпорядження земельних Міністерств освіти, зокрема: «Про організацію першого державного екзамену», «Про організацію другого державного екзамену», «Про організацію стажування» та ін.).

За роки незалежності нашої держави посилюється інтерес дослідників-компаративістів до з'ясування особливостей системи освіти в Німеччині. Накопичено значний обсяг матеріалів щодо модернізації та реформування системи педагогічної освіти в цій країні. Водночас аналіз вітчизняної наукової літератури засвідчує, що особливості професійної підготовки педагогів фізичного виховання в Німеччині не були предметом системного наукового дослідження в Україні й досліджені недостатньо. Відтак актуальність і своєчасність дисертації Гайдук Ольги Володимирівни «Тенденції професійної підготовки педагогів фізичного виховання у Німеччині» не викликає сумнівів, оскільки вона суттєво збагачує наукові пошуки ефективних шляхів розвитку вітчизняної системи безперервної педагогічної освіти.

Дисертаційна робота виконана відповідно до тематичного плану наукового дослідження лабораторії зарубіжних систем професійної освіти і навчання Інституту професійно-технічної освіти НАПН України «Розвиток систем професійної освіти і навчання в країнах Європейського Союзу» (номер державної реєстрації 0116U004714). Тему дисертації затверджено вченою радою Інституту професійно-технічної освіти НАПН України

(протокол № 1 від 26.01.2012 р.) та узгоджено в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень із педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 3 від 27.03.2012 р.).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій. Аналіз тексту дисертації, автореферату та змісту публікацій О.В. Гайдук дають змогу дійти висновку про наукову обґрунтованість і достовірність представлених наукових результатів.

Належну увагу дисертантка приділяє працям з методології порівняльних досліджень, науковим розвідкам, у яких досліджуються історія підготовки вчителів фізичного виховання в контексті становлення німецької системи освіти; з'ясовуються теоретико-методологічні, організаційно-педагогічні та дидактичні засади професійної підготовки педагогів фізичного виховання в Німеччині.

Слід відзначити, що дисертантка пропонує значну кількість додатків, перекладених і систематизованих нею (20 додатків на 111 сторінках), серед яких глосарій основних термінів і понять дослідження, що робить описану в роботі інформацію достовірною. Для робіт із вивчення зарубіжного досвіду професійної підготовки це має важливе значення, адже до теоретичного аналізу має бути залучена велика кількість фактологічного матеріалу. Достовірність та обґрунтованість сформульованих у дисертації висновків щодо тенденцій професійної підготовки педагогів фізичного виховання у Німеччині забезпечується аналізом достатньо широкого кола джерельної бази дослідження (405 найменувань, із них 190 іноземними мовами), яка відзначається різноманітністю і змістовою наповненістю. Ґрунтовне вивчення джерельної бази, яке здійснила здобувачка, дозволило їй на належному рівні обґрунтувати поняттєво-категоріальний апарат дослідження, виявити передумови становлення системи професійної підготовки педагогів фізичного виховання у Німеччині (кінець XVIII – початок XX ст.), проаналізувати сучасні тенденції їх професійної підготовки (кінець XX – початок XXI ст.).

Вихідні положення (завдання, об'єкт, предмет, концептуальні ідеї, теоретичні основи дослідження, наукова новизна, практичне значення одержаних результатів) визначено відповідно до мети дисертаційної роботи та є достатньо виваженими, взаємопов'язаними, логічними й цілком обґрунтованими. Стратегію і тактику наукового дослідження обґрунтовано у методиці дослідження, яка охоплює методологічний, теоретичний і технологічний концепти. Науковий пошук здійснювався на основі культурологічного, діяльнісного, особистісно-орієнтованого, компетентнісного, системного, парадигмального, синергетичного, професійно-комунікативного, інтегративного підходів. У процесі розв'язання поставлених завдань було використано комплекс оптимальних методів науково-педагогічного пізнання – теоретичні, емпіричні, статистичні, що взаємно доповнюють один одного.

Наукова новизна і теоретичне значення одержаних результатів полягає в тому, що *вперше* у вітчизняній педагогічній науці досліджено й описано тенденції професійної підготовки вчителів фізичного виховання в Німеччині з урахуванням її концептуально-парадигмальних, організаційно-педагогічних, дидактичних засад на кожному з етапів розвитку системи професійної освіти педагогічних працівників цієї спеціальності, починаючи з періоду Веймарської Республіки (1919–1933 рр.), і до початку ХХІ ст.; схарактеризовано передумови становлення професійної підготовки вчителів фізичного виховання, починаючи з кінця ХVІІ ст.; *уточнено* зміст базових понять дослідження, зокрема поняття «професійна підготовка педагогів фізичного виховання» в Німеччині; *подальшого розвитку* набули положення щодо професіоналізації, стандартизації та оптимізації професійної підготовки педагогів фізичного виховання на засадах компетентнісного і міждисциплінарного підходів. До наукового обігу введено раніше невідомі та маловідомі праці німецьких педагогів-дослідників кінця ХІХ ст. – початку ХХІ ст., матеріали та факти, пов'язані з професійною підготовкою педагогів фізичного виховання в Німеччині.

Практичне значення результатів дослідження полягає тому, що на основі наукового аналізу тенденцій професійної підготовки педагогів фізичного виховання в Німеччині розроблено науково-методичні рекомендації щодо використання прогресивних ідей німецького досвіду педагогічної освіти в системі безперервної педагогічної освіти в Україні. Матеріали дослідження можуть бути використані для оновлення навчальних планів і освітньо-професійних програм підготовки майбутніх учителів фізичної культури; під час розроблення навчально-методичних комплексів з теорії та історії педагогіки, теорії та історії фізичної культури, порівняльної педагогіки; розширення й поглиблення історико-педагогічних та спеціальних знань майбутніх педагогічних працівників для підвищення рівня їхньої кваліфікації.

Відзначимо, дисертанткою розроблено тексти лекцій «Становлення та розвиток професійної підготовки педагогів фізичного виховання в Німеччині (XVIII – XX ст.)», методичні рекомендації «Особливості професійної підготовки педагогів фізичного виховання в Німеччині на сучасному етапі (кінець XX – початок XXI ст.)», ключові положення яких враховані у процесі розроблення змісту навчальних дисциплін («Теорія і методика фізичного виховання», «Професійна діяльність у сфері фізичного виховання») для студентів спеціальності 014.11 Середня освіта (Фізична культура) в галузі знань 01 «Освіта / Педагогіка». Впровадження результатів дослідження в освітньо-науковий процес закладів вищої освіти України підтверджено відповідними довідками.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому. Дисертація О.В. Гайдук відзначається послідовністю й логічністю викладення матеріалу. Науковий пошук здобувачки розгортається у відповідності до визначеного нею поняттєво-категоріального апарату дослідження (п. 1.1) та методики дослідження (п. 2.1). Зміст дисертації повною мірою відображає логіку вирішення завдань і досягнення мети дослідження. Розділи та підрозділи дисертації взаємопов'язані, виклад змісту є науково обґрунтованим,

систематизованим і підтвердженим автентичними німецькомовними матеріалами, перекладеними дисертанткою та представленими у додатках, що заслуговують позитивної оцінки.

Виділимо **найбільш суттєві результати дослідження О.В. Гайдук:**

1. Заслуговує на увагу здійснений дисертанткою ретельний семантичний аналіз ключових понять дослідження: «педагог», «професія», «професійна підготовка», «професійна освіта», «освітній стандарт», «кваліфікація», «спеціальність», «професійна компетентність», «тенденція» (с. 30–51). Зміст кожного з них розглянуто у контексті вітчизняної і німецької наукової думки (додатки А, Б, В, Г, Д). Зокрема у додатку Д здобувачкою подано здійснений нею аналіз історичного розвитку та тлумачення поняття «компетентність» у дослідженнях німецьких та американських науковців, що дає змогу збагатити українську педагогіку новими ідеями зарубіжних педагогів-дослідників кінця ХХ ст. – початку ХХІ ст. Зокрема більшого поширення у вітчизняному освітньо-науковому просторі набудуть ключові положення праць таких представників німецької наукової думки: Р. Арнольд (R. Arnold), Б. Бертольд (B. Berthold), Ф. Вайнерт (F.E. Weinert), Ф. Гейзе (V. Heyse), Д. Ерпенбек (J. Erpenbeck), В. Ніке (W. Nieke), Г. Рот (H. Roth), Е. Терхарт (E. Terhart), М. Фонкен (M. Vonken) та ін.

Для реалізації *першого завдання* дослідження О.В. Гайдук у першому розділі дисертації (с. 30–78) слушно звертається до монографічних досліджень німецьких вчених. Зокрема дисертанткою проаналізовано роботи німецьких науковців, присвячені з'ясуванню умов праці та завдань професії вчителя фізичного виховання (М. Бройтігам (M. Bräutigam), К. Шерлер (K. Scherler). Влучним є, на нашу думку, подане обґрунтування структури професійної компетентності вчителя у трактуванні німецьких учених-педагогів (Е. Бекерс (E. Beckers), Ю. Гершер (J. Hercher), С. Кьоніг (S. König), Ф. Озер (F. Oser), А. Нолле (A. Nolle), У. Пюзе (U. Pühse), А. Фрей (A. Frey) та ін.). Це дало змогу окреслити й узагальнити широкий спектр трактувань компонентів структури професійної компетентності вчителя.

Дисертантка ретельно охарактеризувала три найпоширеніші в Німеччині моделі компетентностей, зокрема: дві авторські – за М. Бройтігамом (2003) і за С. Кьонігом (2008), і модель, подану у Стандартах підготовки вчителів за блоком «Науки про освіту» (затверджено постановою Постійної Конференції міністрів освіти і культури федеральних земель (2004)) (с. 64–71). Спираючись на твердження німецьких науковців, здобувачка робить висновок про те, що компетентнісний підхід є концептуальною основою професійної підготовки учителів загальноосвітніх навчальних закладів у Німеччині на початку ХХІ ст.

2. Для реалізації *другого завдання* дисертації О.В. Гайдук аналізує стан дослідженості проблеми професійної підготовки вчителів фізичного виховання у Німеччині (п. 1.3, п. 2.2). Дисертантка розглядає наукові джерела кінця ХVІІІ – початку ХХ ст., що дає змогу виявити соціально-педагогічні передумови становлення та розвитку професійної підготовки педагогів фізичного виховання, серед яких здобувачка виокремлює такі: поширення ідей гуманізму і Просвітництва; заснування шкіл нового типу – філантропінів; обґрунтування ключових понять, які стали основою розвитку історії фізичної культури як науки; упровадження обов'язкових уроків гімнастики в народних школах; заснування педагогічних закладів для підготовки вчителів фізичного виховання; державна сертифікація вчителів гімнастики; створення першої «Асоціації німецьких вчителів гімнастики»; запровадження гімнастики для жінок; розроблення комплексу спеціальних гімнастичних вправ для жіночої молоді; укладання першої державної освітньої програми з підготовки вчительок гімнастики та ін. Як зазначає дисертантка, особливий вплив на розвиток системи підготовки педагогів фізичного виховання в Німеччині мали події, пов'язані з розв'язанням Першої та Другої світових воєн.

За результатами проведеної аналітичної роботи О.В. Гайдук робить висновок про те, що кожен історичний етап розвитку Німецької держави визначається сукупністю суспільно-політичних, соціально-економічних і

культурно-духовних чинників, що призводять до змін вимог до професії вчителя фізичного виховання і зумовлюють трансформації змісту професійної педагогічної підготовки цих фахівців. З урахуванням вищезгаданих чинників і особливостей їх впливу дисертанткою обґрунтовано історичну періодизацію та відповідні етапи розвитку професійної підготовки вчителів фізичного виховання в Німеччині, а також охарактеризовано її критерії на кожному з етапів.

3. Реалізація *третього завдання* дослідження представлена у другому розділі дисертації (п. 2.3, п. 2.4), де охарактеризовано особливості професійної підготовки педагогів фізичного виховання у ХХ ст. й обґрунтовано сучасні її тенденції у Німеччині.

Критеріями виявлення тенденцій професійної підготовки педагогів фізичного виховання в Німеччині у дисертації О.В. Гайдук є концептуально-парадигмальні, організаційно-педагогічні й дидактичні засади, найбільш характерні для системи педагогічної освіти досліджуваної країни на різних етапах її розвитку.

Відзначимо комплексність підходу дисертантки до виявлення і обґрунтування тенденцій професійної підготовки педагогів фізичного виховання в Німеччині. У тексті дисертації відображена динамічна зміна тенденцій відповідно до історичного періоду розвитку Німецької держави, а саме: від гуманізації – орієнтованість на розвиток особистості, пріоритет природності рухів тіла (період Веймарської Республіки) до ідеологізації – підпорядкування ідеологічним концепціям, ідеям, установкам (періоди Третього Рейху та існування Німецької Демократичної Республіки); від інституціоналізації – визначення і закріплення норм, правил професійної підготовки і відповідальних за їх реалізацію установ (період Веймарської Республіки) до університетизації – пріоритет університетського рівня педагогічної освіти (кінець ХХ – початок ХХІ ст.); від централізації – побудова ієрархічної системи управління освітою (періоди Третього Рейху та існування Німецької Демократичної Республіки) до децентралізації –

здійснення перерозподілу функцій і повноважень щодо управління освітою між центральними органами влади та суб'єктами федерації (періоди існування Федеративної Республіки Німеччина та кінець ХХ – початок ХХІ ст.); від академізації – надання гімнастиці статусу академічного предмету (період Веймарської Республіки) до стандартизації – встановлення й застосування єдиних вимог до професійної підготовки педагогів фізичного виховання (періоди існування Федеративної Республіки Німеччина та кінець ХХ – початок ХХІ ст.); від професіоналізації – забезпечення спеціальної професійної підготовки суб'єкта до майбутньої професійної діяльності (існування Німецької Демократичної Республіки та Федеративної Республіки Німеччина) до індивідуалізації – забезпечення становлення особистості фахівця, розвитку його рефлексивної компетентності (кінець ХХ – початок ХХІ ст.) та ін.

Для обґрунтування тенденцій професійної підготовки педагогів фізичного виховання на сучасному етапі розвитку безперервної системи педагогічної освіти в Німеччині у другому розділі (п. 2.4) дисертанткою проаналізовано законодавчі та нормативно-інструктивні документи федерального та регіонального значення. Найбільш важливими серед них є Стандарти підготовки вчителів за блоком «Науки про освіту» (2004) і Загальнофедеративні вимоги до змісту підготовки вчителів за предметом викладання та його дидактикою (2008). Водночас ґрунтовний аналіз змісту навчальних планів підготовки майбутніх учителів фізичного виховання – бакалаврів і магістрів п'яти різних німецьких університетів (с. 130–161) дав змогу О.В. Гайдук виявити ключові тенденції на сучасному етапі розвитку системи педагогічної освіти в Німеччині, а саме: професіоналізація, полівалентність, практична орієнтованість, міждисциплінарність, запровадження компетентнісного підходу, індивідуалізація та ін. Важливо відзначити, що університети, чиї навчальні плани розглянуто дисертанткою, розташовані у різних федеральних землях, а саме: Баварія і Баден-Вюртемберг (Південь Німеччини), Північний Рейн – Вестфалія (Захід

Німеччини), Саксонія (Схід Німеччини). Це дає змогу більш комплексно розглянути особливості підготовки вчителів у досліджуваній країні, оскільки між суб'єктами федерації існують відмінності у системі професійної освіти.

4. Реалізація *четвертого і п'ятого завдань* дослідження представлені у третьому розділі дисертації (с. 165–191), в якому подано порівняльний аналіз професійної підготовки вчителів фізичного виховання у закладах вищої освіти України та університетах Німеччини.

О.В. Гайдук визначає спільні та відмінні аспекти підготовки педагогів фізичного виховання в Україні й Німеччині. Дисертантка звертає увагу на відсутність єдиних професійних стандартів підготовки вчителів фізичного виховання в Україні; відзначає варіативність і полівалентність оснiвних програм в університетах Німеччини; підкреслює значно меншу кількість годин для проходження педагогічної практики студентами українських ЗВО, порівняно з навчальними планами німецьких університетів. Здобувачка наголошує на значенні введення нових практичних компонентів до університетської підготовки вчителів у Німеччині, а саме: практики на профпридатність, практики-орієнтування, практики професійного поля, практичного семестру, й підкреслює важливість стажування (референдарат) в школі для поступової адаптації претендента на посаду вчителя до самостійного проведення уроків. Також дисертантка акцентує увагу на значенні індивідуального педагогічного супроводу майбутніх учителів під час навчання в університеті, практики і стажування в школі.

О.В. Гайдук окреслює прогресивні ідеї німецького досвіду педагогічної освіти, які є актуальними і перспективними для вдосконалення професійної підготовки вчителів фізичного виховання в Україні; обґрунтовує можливості використання цих ідей у вітчизняній системі безперервної педагогічної освіти. Варто відзначити раціональність запропонованих дисертанткою шляхів вирішення проблем професійної підготовки вчителів фізичного виховання в закладах вищої освіти України на стратегічному, науково-педагогічному та організаційно-методичному рівнях (с. 187–190).

Важливим науковим доробком О.В. Гайдук вважаємо, розроблені нею з урахуванням прогресивних ідей німецького досвіду, методичні рекомендації «Особливості професійної підготовки педагогів фізичного виховання у Німеччині на сучасному етапі (кінець ХХ – початок ХХІ ст.)», які можна використовувати у процесі професійного розвитку українських освітян.

Вивчення й аналіз тексту автореферату і дисертації дає змогу визначити, що основна мета дослідження досягнута – на основі аналізу й узагальнення історичного соціокультурного контексту, теоретичних засад професійної підготовки педагогів фізичного виховання в Німеччині обґрунтовано тенденції професійної підготовки педагогів фізичного виховання та розроблено методичні рекомендації щодо їх творчого використання для вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів фізичної культури в закладах вищої освіти України.

Зміст дисертації свідчить про ґрунтовну теоретичну компетентність і високий рівень дослідницьких здібностей дисертантки. Відзначимо належне впровадження результатів дослідження у практику закладів вищої освіти України.

Позитивно оцінюючи дисертацію Ольги Володимирівни Гайдук, вважаємо за необхідне висловити окремі **зауваження дискусійного характеру:**

1. На с. 67–70 О.В. Гайдук аналізує Стандарти підготовки вчителів за блоком «Науки про освіту», затверджені постановою Постійної Конференції міністрів освіти і культури федеральних земель Німеччини від 16.12.2004 р. При цьому дисертантка називає їх «Модель компетентностей або каталог компетентностей КМК». Сумніви викликає висновок здобувачки, зроблений нею на основі змістового аналізу компетентностей Стандарту, а саме: «з 11 компетентностей 8 спрямовані на формування практичних навичок педагогів». Вважаємо таке формулювання некоректним, оскільки в цьому документі кожен компетентність схарактеризовано у стандартах як теоретичної, так і практичної підготовки.

2. На нашу думку, у підрозділі 2.4 під час огляду ключових аспектів професійної підготовки вчителів фізичного виховання на сучасному етапі розвитку системи педагогічної освіти Німеччини (від 1990 р. – і дотепер) доречним було б охарактеризувати інтеграційні процеси, які супроводжували вступ Німецької Демократичної Республіки (НДР) до Федеративної Республіки Німеччина (ФРН). Після об'єднання німецьких земель у єдину федеративну республіку було ухвалено ряд ключових документів, які забезпечили визнання кваліфікацій учителів, здобутих на території колишньої НДР, і регламентували об'єднання систем підготовки педагогічних кадрів НДР і ФРН.

3. На с. 117, 120, 131, 135 дисертантка використовує поняття «стажування» і «практика» як синоніми. Вважаємо таке вживання цих понять некоректним. Відповідно до трифазової моделі професійної педагогічної освіти в Німеччині, під час першої фази – навчання в університеті – студенти проходять практику на кожному з етапів навчання, а саме: практика на профпридатність, практика-орієнтування, практика професійного поля, практичний семестр. Стажування є другою фазою підготовки вчителів, яка починається після закінчення навчання в університеті.

4. На с. 131–135, 145–147, 151–157 О.В. Гайдук характеризує особливості практики студентів п'яти університетів Німеччини, навчальні плани яких проаналізовано в дисертації, і особливості їх подальшого стажування в школах. На нашу думку, схарактеризувати кожен компонент практичної підготовки майбутніх вчителів фізичного виховання можна було б більш узагальнено, оскільки особливості організації практики студентів педагогічних спеціальностей німецьких університетів і їх подальшого стажування в школах різних федеральних земель мають незначні відмінності.

5. На с. 128, 143–145, 153 дисертантка розглядає особливості моделі полівалентної підготовки вчителів. Вважаємо, що для більш широкого представлення проблеми дисертації, доречним було б охарактеризувати переваги і недоліки моделі полівалентності у підготовці вчителів.

У цілому вважаємо, що зазначені зауваження та побажання не впливають суттєво на позитивну оцінку дисертації Гайдук Ольги Володимирівни. Дисертація на тему «Тенденції професійної підготовки педагогів фізичного виховання у Німеччині» є завершеною самостійною науковою роботою, яка містить науково обґрунтовані результати в галузі порівняльної педагогіки і за актуальністю, змістом, обсягом, науковою новизною, обґрунтованістю і достовірністю наукових положень, практичним значенням, якістю оформлення та повнотою викладу відповідає пп. 9, 10, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567 (зі змінами, внесеними згідно з Постановами КМУ № 656 від 19.08.2015 р. та за № 1159 від 13.12.2015 р.), а її авторка – Ольга Володимирівна Гайдук – заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти.

Офіційний опонент:
кандидат педагогічних наук
старший науковий співробітник
відділу зарубіжних систем
педагогічної освіти і освіти дорослих
Інституту педагогічної освіти
і освіти дорослих імені Івана Зязюна
НАПН України

[Handwritten signature]
Л.М. Дяченко
Морський підпис *[Handwritten signature]*
СТВЕРДЖУЮ:
Завідувач відділу кадрів
Інститут педагогічної освіти і
освіти дорослих імені
Івана Зязюна НАПН України
[Handwritten signature]